

Pavao Vuk-Pavlović

POGLED NA KULTURNOPOVIJESNA SMJERANJA

Gdjegod i valjalo tražiti izvor ili odrediti osnov kulture, na njezinu je putu, nema sumnje, održava nužda nesustala ljudskog nastojanja, da se sveđ iznovičnim zaletom i stalno ponovljenim pokušajima primjereno uklone, koliko je moguće, napetosti, koje sudbinski prate ljudsko snovanje i djelovanje, te da se riješe zadaci, koji se neizbježno nameću ljudskome opstanku. Svemu se očovječenju isprečuju teškoće, ispred svega se razvića ljudskoga bića izdižu kočnice, koje u mnogo kojekakvim zapletajima suodređuju doživljavanje i život te neumoljivo gone do odluka, koje pogađaju bilo pojedine odjelite momente bilo cjelinu danoga nekog životnog stanja. Do kakvih odluka i došlo, kakva se rješenja i pokušala, jednim se putom bezuvjetno mora ići: tako traži nužda života. No značajno je pri tome, da se čovjek unatoč svim protivnim iskustvima vraća sveđ nanovo duboko njegovu srcu priraslu, upravo nekako neiskorjenjivu uvjerenju, da se sve i najkruće teškoće, što prate oblikovanje života, moraju na posljertku moći na bilo koji način svladati ili prevladati osobitim držanjem, naročitim mjerama i udezbama, osebnim uređenjem života. U tome pouzdanju čovjek i stavlja svoje snage u službu kulture, koja se gajena i izgrađivana htijenjem, djelovanjem i stvaralačkim naponom pokoljenjâ iskazuje u razvitu svome stadiju kao smislonosan sastav i vrijednostan sklop vezan na živu duševnost ljudsku, koji se nagomilan u duhovnim objektivitetima odnosno dobrima ustrajno ostvaruje, ali se nikad i ne da smatrati konačno završenim.

Kao takav sastav može kultura svakako biti smjernicom života, biti u neku ruku čvrstom okosnicom, koja mu do neke mjere zajamčuje jedinstvo i sklad. Koliko međutim prema mogućnostima svog ostvarenja može kultura slijediti imanentnu joj zakonitost, povoditi se dosljedno i kruto za određenim svojim smjernicama te nekako ići osamostaljenim, odvojenim nekim svojim putovima, ne mora uvijek pomoći životu, da se održi u nekoj ravnoteži. Ona može naprotiv na ovim ili onim osebnim svojim područjima ili s obzirom na određene funkcije hipertrofirati ili opet i atrofirati, može u mogućim nekim okolnostima pretjecati život ili opet zaostajati za njim, može se i razvijati u smjeru, koji nije u potpunome skladu s aktualnim duševnim i duhovnim potrebama i prohtjevima, može, ukratko, nastupiti normirajući, a da se pri tome ne pokriva na poželjan način s danim stanjem opstanka. Ona ne mora uvijek teći uporedo sa životom ili biti s njim u skladu; nije štaviše nemoguće, da se usmjeri i protiv njega. Tako se pogledom na takve okolnosti i govori o krizi, pri čemu ostaje dašto pitanje, radi li se o krizi

kulture ili života, o krizi općih prilika ili čovjeka ili i jednoga i drugoga. No svakako može tako kultura biti i okovljem i brigom, mjesto da oslobađa i bogati ljudski opstanak. I mjesto da pomogne životu, kako bi izašao iz mogućih zapletaja, ne odražava, koliko se je nadao onakav slučaj, samo suprotnosti i napetosti nastale u okviru ljudskog opstanka i društvena života, nego može svrh toga razotkriti vlastite nedostatke i stranputice, može sama bivati problematičnom te izazvati unutrašnji nesklad u čovjeka, pa i neslućene sukobe i borbe u dosegu ljudskih odnosa.

Koliko se kultura može shvatiti kao zadružna funkcija i objektivna moć, a ne samo kao subjektivno stanje ili lična svojina, dade se bez sumnje uvidjeti, kako je odnos između života, koji se o kulturi stara, i same kulture, koja se živo razvija i oblikuje čovjeka, takav, da se pri tome jednako dostaju značenja kako smjernice i snage, koje održavaju njezinu ravnotežu, tako i one, koje je ometaju. Nije tome uzrok samo činjenica, da kultura neke epohe ne dobiva ili opet gubi na dubini i širini jednako i jednomjerno u svim svojim pojedinačnim funkcijama i područjima, kao što to nije ni okolnost, da različita nastojanja i smjerenja nijesu jednako aktualna u svim fazama kulturnoga procesa. Pri tome ulazi štaviše pretežno to u račun, što kulturni sastav unatoč svojstvenim mu statičkim elementima, kako znadu zasjati u idejama, vrednotama, svrhama, a koje jedine i mogu jamčiti razmjernu jedinstvenost u toku njegova ostvarenja, valja ispred svega shvatiti kao dinamičnu pojavu, koju do razvića dovode bistvene unutrašnje napetosti, što proistječu iz oprečnih, navlastito u polarnom odnosu povezanih usmjerenosti.

Tako se kulturni proces očituje nužno u nekoj labilnosti, on koleba stalno između oprečnih, a u samoj suprotnosti ipak međusobno najuže povezanih, jedne na druge upućenih životnih snaga i moći. Taj se proces nalazi stalno u nekom njihaju od jedne tendencije k drugoj ili i udaljujući se od jednoga smjerenja ostavljajući drugome prednost. On se njišući usmjerava prema tome, kakav tok i koji smjer bivaju u kojoj između povijesnih epoha napose aktualni, koja nastojanja bivaju moćnija, pa svoje vrijeme pretežno obilježavaju. Pretežno, jer u dnu se takva aktualnoga pokreta događanje njiše, da se ta slika zadrži, upravo podzemno u drugom, smjelo bi se reći i protivnom pravcu, njiše se tako reći drugim njihovom, koliko se to njihalo i da zamišljati ukotvenim u istoj osi s onim drugim, nadzemnim. Aktualnome smjeru njihanja stoji drugi, njemu protivan ili oprečan pozadinski više ili manje pritajen, no jednako kulturno relevantan i povijesnotvoran nasuprot. Tako obadva povijesna njihala bilo u aktualnome njihaju bilo u možda i latentnome stanju upravljaju zajedno tezuljom događanja. Na latentnu moćnost jednog između njihala upućuju upravo napadno preokreti u okviru kulturnoga procesa, o kojima doista i obavještava povijest svih kultura.

Povijesni preokreti, o kakvima je riječ, ne bi uistinu ni mogli nastati niti se prevratnički probiti, izbiti na površinu, bivati aktualnima u novim kulturnim pokretima te potisnuti bivša strujanja u latentnost, kad više ili manje zapaženi i uvažavani ne bi već dozrijevali u dnu smjerenja aktualna u nekoj eposi. Postojanje takvih pozadinskih smjerenja i podzemnih kretanja dokazuje i činjenica, da se ne rijetko progone, pa i najžešćom silom ugušuju. U tome bi se vidu smjele te oprečne snage, prema kojima se kulturnopovijesni

proces pričinja pokretom dvostruka ili dvojna njihala, nazvati u približnu smislu, a da se time ne izriče ocjena, s jedne strane snagom konzervativnom, a s druge revolucionarnom. Obadvije te pokretne sile određuju tok povijesti i značajno je po neku kulturu, u čemu se konkretno očituju. Do ciljeva naime, koje ove sile i snage za trajanja neke epohe na dominantan način iznose i koji kao zadana obveza, kao neizbježan zadatak trebaju određivati način života ljudi, stoji također smjer, u kojemu hoće da se izvršava diferencijacija i integracija funkcijâ u okviru kulturne cjeline.

(Ako se ovdje za ilustraciju kulturnopovijesna zbivanja uvodi slika ili model dvojna njihala, čini se to zbog isticanja unutrašnje — dijalektične — napetosti, u koje se povodu naposljed i pokreće i društveni život i kulturno stvaranje i povijesno događanje. Ta se slika ili taj model povodi za sociološkim načinom promatranja i točnije još za sociološkim saznanjem, prema kojemu pri mijeni ili preokretu događanja potisnute društvene, kulturne, povijesne tendencije ne zamiru sasvim, ne tonu u potpun nepovrat, već naprotiv bilo u kojemu pritaženom možda bilo u kakvu preobraženom možda načinu žive više ili manje utjecajne i dalje te sad jače sad slabije izbijaju nad površinu događanja. — Sliku njihala ne treba zamišljati u isključnoj opreci prema modelu uzvojnice (suvremene slike) ili i nizvojnice (starovjekom shvaćanju bliže ocjene povijesnoga razvoja), s kojim se modelima ne ističe dijalektičnost, već mijena razine zbivanja i — hipotetične — vrijednosne njegove temperature. Takav model zavojnice stavlja dakle prema slici njihala drugi i drukčiji moment događanja pred oči ne negirajući međutim time dijalektičnu napetost kulturnopovijesna izvijenja, ako je i ne ističe napose ni upućujući izazvanom predodžbom na vraćanje događanja nad ili pod ostavljene ili nekako prebrođene ili prevladane povijesne situacije).

Naročite su unutrašnje opreke i napetosti značajne po određene kulture u mijeni njihovih epoha. U takvim se napetostima između izvjesnih protivština očituje i po njima se ostvaruje i kultura evropska, pa neke istaknute opreke i napetosti s njima iskrsele pokreću tu kulturu, koja neka ovdje bude uzorkom, i daju joj pobude od davnine sve do naših dana.

Tako nije zacijelo slučaj, a može to biti poučnim primjerom, ako je u V. stoljeću stare ere (godine 432.) izdan u Ateni zakon protiv bezboštva. Nastojeći poduprijeti i osigurati vjeru te učvrstiti autoritet predaje ističe donošenje toga zakona uistinu činjenicu, da se već nagovještavaju pobude, doživljavaju i naslućuju tendencije, koje idu za promjenom smjera i smjernica kulturnoga kretanja. Protiv vjere sve se uspješnije budi drukčije usmjerena volja, svjesno htijenje da se podigne znanje na osnovu ličnog iskustva i razumna uvida. Različitim vjerskim naučavanjima nasuprot ulazi znanost kao kulturno dobro u središte zanimanja svoga vremena — između ostaloga ne najmanje s razloga, što se upravo počinje naviještati potreba socijalne reorganizacije, što se počinje uvidati neizbježnost društvene preobrazbe. Tragična je sudbina nekolicine tadašnjih sofista i filozofa dokaz, da takav kulturni obrat traži žrtve, što treba istaknuti, jer se taj simptom ne javlja u povijesti prosvjete ni prvi ni posljednji put. Ipak napetost između vjere i intelektualne kulture, između vjerovanja i znanja ostaje trajnom.

U toku vremenski trajnijega procesa gubi dašto sadržaj stare vjere postupno snagu svoje uvjerljivosti. Ipak funkcija vjerovanja, koliko kao takva pripada bistveno naravi čovječjoj i totalitetu kulture, nije mijenom vremena, obratom kulturnopovijesnoga smjerenja nipošto prevladana. Ako naime značenje vjerovanja, koje je dotle predodređivalo putove života i obuhvatalo kulturu kao podržavatelja duhovna jedinstva, i biva unatoč često žestokom odupiranju pored stalna porasta i širenja znanstvenih područja i znanjem potkrijepljenih nazora sve nezatnijim, ipak se i kraj sve slobodnijega razvića znanosti i produbljivanja znanja rađaju upravo upornošću, koja se ne da obuzdati, i vjerske intencije, koje podzemno, skrito djelovne privode neizbježno uvažavanju novi i, što je odlučno pogledom na čovjeka kasnije epohe, opet za čovjeka novo nadošloga doba vrlo uvjerljivi sklop ili sastav elemenata vjerovanja kao mogućih ili pače i nužnih stubova života, koji od predanijega različit niče i nov ustraje na putu primjerenu mogućnostima svojega svojevrсно udešena i osebno usmjerena načina održanja.

Štograd i bilo uzrokom, štograd povodom iskršnuću nove žive vjere, koja će oblikovati ljudski opstanak, svakako je, koliko se radi o primjeru ovdje istaknutu, činjenica, da u prvim kršćanskim stoljećima počinje vjerska funkcija s vremenom bivati opet nadmoćnom te da sve snažnije daje kulturi svoj biljeg. A događa se to upravo silovito unatoč najoštrijoj kritici filozofa i naučnih istraživača, unatoč i gruboj poruzi satirika pa i širih obrazovanih krugova, da, čak unatoč progonima i mučenicima, koje taj put valja tražiti na strani vjernika, ne kao nekada prije na onoj učenjaka i znalaca. Tako se opet diže nad površinu kulturna epoha dominacije vjere i čovjeka vjernika. Ali ni ona nije lišena korelatna joj protivna, za neko vrijeme potisnuta kulturna strujanja.

Primjereno pretežitim smjerenjima epohe potiskuje dašto žarka revnost onih, kojima je potrebna vjera, sve više u dno kulturnog interesa nastojanja onih, koji su vjericima nasuprot ispred svega žedni znanja, i to, kako se razumije, znanja razložna i pouzdana. Da međutim ono pozadinsko kulturno strujanje ostaje ipak sveđer još u takvoj mjeri živo, da se nekako osjeća zaprekom i kočnicom, ne dokazuju samo kontroverze između grčkih i latinskih patrista pogledom na položaj filozofa i znanosti prema prorocima i objavi, već to čine još očitije progoni, često vrlo krvavi, kao što je između ostalih kamenovanje aleksandrijske filozofkinje Hipatije (godine 515.) ili i manje surovi, no zato temeljitiji i možda još osjetljiviji, kako je to na posljetku zatvaranje filozofskih i govorničkih škola u Ateni godine 529., i to — što nije beznačajno — upravo u isto vrijeme, kad se s osnivanjem benediktinskoga reda u Monte Cassinu može bilježiti zametak evropskoga kaluđerstva. No ni najbezobzirnije mjere ne mogu uništiti pozadinska kulturna smjerenja ni dvojaki njihaj kulturnoga procesa siliti, da tok zbivanja jednostavno, nekočeno, nesmetano, bez preokreta i bez prevrata nastavi na miroljubiv način u nekom jednom, jedinstvenom, jednoličnom, jednoobraznom smjeru podvrgnutu pri tome nekoj jedinjoj, bilo od koga možda predodređenoj ili propisanoj kulturnoj ideji.

Što dalje slijedi u razvoju znanja i vjerovanja i njihovu međusobnom odnosu na evropskome kulturnom području, upućuje doista na stalno neko

izmjenično dizanje i padanje, pretjecanje i zaostajanje tih životnih smjerenja. Treba, bilo i na najkraći način, skrenuti pažnju na prekretnice u tome pravcu. Tako naznačuje već iznošenje ontologičkoga dokaza božanstva po Anselmu Canterburyjskome potrebu, da se stavci vjere podupru umstvenim razlozima, što bez sumnje dopušta da se pretpostavi slabljenje neposredne uvjerljivosti tih stavaka. Čovjek epohe biva naklon sumnji u tome smjeru, jer istodobno iskršava sve jače poriv za razumskom spoznajom i umstvenim uviđanjem, napose i volja za istraživanjem prirode, a to i opet unatoč svemu jakom i bezobzirnom protivljenju, na što ukazuje oštar, do nemilosrdnosti beskompromisan sukob između dijalektika i antidijalektika, kako to osvjetljava sudbina jednog Abelarda, a nadalje i spaljivanje Aristotelovih spisa, koji se oko godine 1200. počinju pored sveg otpora upoznavati i proučavati. Na istu okolnost upućuje uostalom i zabrana studija prirodonaučnih djela Aristotelovih u godini 1241. No sve očitiji i sve neobuzdaniji poriv za istraživanjem slobodnim od autoriteta, a kasnije pače i za isto takvom slobodnom vjerskom odlukom ne može s vremenom obuzdati ni inkvizicija, koja u tome stoljeću biva institucijom, uvedenom potvrđenom ustanovom snabdjevenom naročitim privilegijima.

Unatoč progonima filozofa i učenjaka istraživača sve do u Novi vijek, unatoč danim povodima za spaljivanje spisa vjeri protivnih i napose crkvi nepoželjnih još u početku XVI. stoljeća ne da se zaustaviti emancipacija znanja od vjere. No budući da vjera dolazi u položaj, gdje se mora braniti, kako na to ukazuje već protiv averoizma upereno djelo *Summa contra gentiles* Tome Akvinca, pa je ona i stala da svoje opravdanje čini zavisnim od umstvene spoznaje, to se već pokreće s početka jedva zamjetljivo nastojanje, da se snova oživi snaga neposredne uvjerljivosti vjere odnosno vjerskih stavaka, što onda ponajprije nalazi oduška u mistici, zatim u heretičkim preinačenjima u izlaganju objave i tumačenju vjerskih spisa, pa napokon u reformaciji i protivureformaciji.

Ipak ne valja tu puštati s vida teške i tragične žrtve, sva žrtvovanja mira, a i života, sveđ iznovični posljedak takvih preobrazbi. Žrtve te nužno izazivaju tjeskobno pitanje, jesu li doista neizbježne i što li u bitnosti svojoj u stvari iskazuju kako pogledom na vrijednosnu i smislonosnu jezgru epohe tako i općenito na čovjeka i njegovu kulturu.

Kako i bilo, pomenuto kulturnopovijesno smjerenje uvire tako — da se ne zaustavimo pri pojedinim daljim fazama pokreta i protivupokreta pogledom na znanje i vjerovanje — iza mnogostrukih obrata u sadašnjost. Pa ako još pri kraju XVIII. stoljeća mogu filozofi s vjerskih razloga doživjeti zabranu govora ili pretrpjeti „borbu oko ateizma”, s vremenom se najednom sva nada u budućnost stavlja u prirodoznanstvena i duhovnonaučna istraživanja, njima se poklanja puno povjerenje i daje im se sloboda, a vjerska se uvjerenja susretaju u velikoj mjeri sa skepsom, ako gdjegdje ne i s rugom, pa i željom i nastojanjem da se iskorijene.

Sadašnja evropskim duhom gajena kultura stoji bez sumnje u znaku znanja, napose znanstveno utvrđena saznanja, i ispunjena je nastojanjem, da se, koliko je moguće, koristi svim posljecima iskršlima snagom spoznavanja i skupljenima sigurnošću znanja. Nije vjera, koja premješta bregove, već je

znanje ona moć, koja se s pravom ili nepravom priznaje i cijeni kao poticaj, u kojega će se povodu obrazovati i organizirati ljudski opstanak. Istaknut se interes značajan po novo doba ne proteže na dušobrižništvo, već na svladavanje prirode u najširem smislu tako, da se time hoće razumjeti i svladavanje čovjeka samog i životnih mu prilika, koliko se čovjek može da poima i koliko se shvaća kao biće prirodno. No pri tome ne povlači samo tehnika, koja omogućuje svladavati izvanljudske prirodne sile, za sobom posljedke, koji taj proces u svome smjeranju vode — slikovito rečeno — u čor-sokak, kad izazivaju etičku svijest te na području kulture uzrokuju napetosti osebne vrste. Daleko više zabrinjavaju posljedici volje za svladavanjem čovjeka, koliko se ona orijentira upravo na mogućnostima svladavanja prirode, jer će način i udežbe toga svladavanja zavisiti od toga, koliko će se čovjek smatrati pri tome golim prirodnim i samo takvim bićem i koliko će se prema toj i takvoj pretpostavci i prema takvu shvaćanju htjeti s njim i postupati. Moguće je naime, a događalo se i događa se, da se čovjek u povodu određivanja njegova kao skroz prirodna, a ne i jednako bitno duhovna bića cijeni pod sugestivnom silom tehnički obuzete navike mišljenja u neku ruku tek kao tobožnji momenat ili član neke nadmoćne cjeline kibernetičke strukture. I u tome mu se vidu i priznaje vrijednost tek u odnosu prema uratku stroja, što dosljedno mora voditi, pa i vodi do postupaka i načina vladanja i svladavanja, koji čovjeka na posljedku lišavaju njegova dostojanstva.

Kolikogod sadašnja epoha evropskoga kao i evropskim duhom prožeta kulturnoga procesa gradila pretežno na znanosti i njezinim spoznajama te osvajala sveđ dalja područja znanja, dok funkcija vjerovanja kao da čeka na svoje iznovično opravdanje, ipak se kraj svega bogatog znanja, kraj svega temeljitog poznavanja i uvida ne slažu obrazovani ljudi ni učeni istraživači nipošto u pitanju odnosa prema vjeri. Pa i u samoj jednoj istoj između utjecajnih suvremenih duhovnih struja iznose i ispovijedaju različiti zastupnici njihovi najraznolikije shvaćanje u tome pravcu. Valja samo podsjetiti na fenomenološki ili egzistencijalistički smjer ili i na koju drugu u pravcu filosofije prirode ili i duhovnoznanstveno upravljenu struju sadašnjice. Pored radikalna poricanja svake transcendencije, kraj izrijekom pretpostavljena ili i postulirana ateizma nalazimo kako oprezne sumnje tako i smotrene predmnive s obzirom na mogući odnos prema ovako ili onako zamišljenoj transcendenciji, a onda i odlučno tvrđenje nekog ili nečeg apsolutnoga, kojega se pretpostavka smatra neizbježnom pri potrebi svrhovita osvjetljenja, objašnjenja i rješavanja posljednjih pitanja. Odlučno je pak, da i sama takva mnogolikost shvaćanja vjerovanja i vjerskih uvjerenja, koja ne vodi ni do kakva jedinstva, da i ta nesloga upućuje na to, da čak ni sumnjanje u vjerske sadržaje, bez obzira na njegovu opravdanost ili neopravdanost, kao što ni odlučno odbijanje tih sadržaja s pravih ili prividnih razloga ne može funkciju vjerovanja poništiti u okviru kulturne cjeline ni izlučiti iz svijeta, ne može zbaciti s kolotečine prirodni slijed kulturnopovijesnih smjeranja.

Pored fundamentalnog upravo odnosa napetosti između vjerovanja i znanja dali bi se iznijeti primjeri daljih po kulturu osobito značajnih oprečnih smjeranja i snažnih protivnih između sebe strujanja, koja su u svoj suprotnosti ipak jedna na druga bistveno upućena te tako u polarnom svom odnosu i

svojoj — dijalektički izražljivoj — vezanosti i oblikuju ljudski opstanak. Svakako će međutim između njih imati naročito presudne konsekvencije po čitavo kulturno stanje tendencije kolektiviranja s jedne, a individualiziranja s druge strane, kako se izmjenjuju tokom kulturnih epoha u svojoj prevlasti. Golemi posljeci, što ih svaka između tih tendencija za vrijeme svoje nadmoći nad drugom izaziva, čine pitanje njihove djelovnosti napose aktualnim.

Bit će svrhovito vratiti se pri tome pitanju u doba srednjovjekovne borbe oko univerzalija, iza koje se između ostaloga da nazreti i napetost u odnosu između kolektiviteta i individualiteta. Poznato je, kako se s početka nekako kolebljiv nominalizam jedva usuđuje izaći na svjetlo, kako se dugo krije u pozadini, iz koje ipak nužno sveđ nanovo iskače, na kakav otpor nailazi i kakvim se žrtvama iskupljuje njegov prodor iz latentnosti u punu aktualnost. Dostajati će, ako se podsjeti na odlučnu osudu nauke Roscelinove (u godini 1092.) ili na anatemu nad tezama Vilima Ockhamskoga, pa njegov istražni zatvor i bijeg (u godini 1328.). Ipak si usprkos svim zaprekama probija put sloboda, koju već on traži za filozofičko lično uvjerenje, a koju će kasnije (u godini 1531.) i za uvjerenje vjersko tražiti Sebastijan Frank. No čim nominalizam u XIV. stoljeću uspješno zna potiskivati realizam, čime dosljedno i individualizam biva načelnim putokazom na sve širim područjima daljega kulturnog događanja, pojavljuju se uskoro njemu nasuprot kolektivistička smjerenja odnosno socijalistička nastojanja, koja se onda također, gdje se samo nešto odlučnije usuđuju izbiti na površinu, s isto tako malo obzira progone, kao što se to dešavalo nekad nominalističkim individualistima. U toj se vezi smije pomenuti smaknuće Tome Münzera (godine 1529.), pa Ivana Leidenskoga (godine 1536.) ili i Campanellin život u tamnici, a mogli bi se gomilati primjeri sve do naših dana. Tu si je međutim na posljertku izvojštila volja kolektiviranja na određenim područjima svjetskoga prostora puno uvažavanje, gdje se onda opet tu i tamo individualizam slabo, a povremeno i nikako ne šteti.

Pogledom na odnos napetosti između kolektivističkog i individualističkog se postavka daje međutim utvrditi, da se u okviru svjetske kulture u sadašnjosti ne može u tome pravcu naići na jednodušnost. Ta se smjerenja ne očituju samo vrlo energično na području životne prakse. Da je tu dospio kulturni proces u najrazličitijim smjerovima do odlučnih prekretnica, moguće je uvidjeti i po skroz teorijskim nastojanjima, navlastito na području filozofije, iako ta nastojanja nijesu doduše vezana neposredno na borbu onih suprotnih snaga o prevlast, ali se posredno ipak uvlače u nju. Tako i nije beznačajno, ako iza odlučne prednosti, koja se je pridavala nominalistički usmjerenim strujama, i fenomenologija današnjice i suvremena ontologija prilaze svome zadatku na antinomialističkoj osnovi. I to pripada među razloge, zašto se suvremena filozofija Zapada pričinja u prvi mah više kao mnoštvo bez prave jedinstvenosti negoli kao mnogolikost, koja se povezuje u organsku neku cjelinu.

Vraćaju se sveđ iznova vremena najdalekosežnije diferencijacije stvaralačke djelatnosti, što ide gotovo do razmimoilaženja, koje ugrožava povezanost, strukturno jedinstvo i cjelovitost kulture. Ponajviše su to vremena, koja rado izazivaju mukle ugođaje i zlokobne slutnje s obzirom na budućnost

kulturnoga sastava. Ako se međutim u vidu takvih mogućnosti diferenciranja od epohe do epohe ponavlja pobuda, da se mnoštvo nazora i mnogolikost pogleda, tumačenja, nastojanja i hotnja povežu čvršće u kulturnu cjelinu, da se nekako svedu u moguće neko životno jedinstvo i sjedine pod vlašću zajedničkoga principa, ne da se pri potresima, koji se stalno daju zapaziti, a koji prate takve — u stvari nužne i neizbježne — tendencije integriranja, zaobići pitanje, kako to, da kulturni proces pri tako izazvanim obratima i preokretima opet i opet traži žrtve i gotovo bez izuzetka izaziva gdjekad i blažu, no ponajčešće žešću, pa i nečovječnu borbu. Što čini rađanje novo oblikovanih kulturnih dobara, novo aktualiziranih vrednota, novih oživjelih načina vrednovanja, a time i preobražavanje životnoga poretka tako teškim i punim opasnosti?

Što se tiče jedinstvenosti i mnogolikosti u doseg u kulture, ne mogu se ni oni shvaćati u svome međusobnom odnosu naprosto statički. Treba ih također smatrati uklopljenima u kretanje, kojemu se sva kultura podvrgava. U razloženoj se vidu i radi tu upravo o procesu stalne mijene opsega, načina i značenja kako mnogolikosti tako i jedinstva, dok od epohe do epohe biva sad smjeranje prema mnogolikosti, umnogostručivanje, sad opet upravljenost sa jedinstvu, ujednačivanje istaknutom, dominantnom snagom. Obadva ta smjeranja mogu dašto biti i u nekome skladu, ali i ne moraju teći uporedo. Može međutim doći i do toga, da si jedna između tih tendencija upravo borbom protiv druge osigura, gdje to biva potrebnim, nadmoć za neko vrijeme.

Razviće raznolikosti i razvijanje u mnogolikost može dospjeti i do bujnosti, gdje se cjelina kulture već razbija i cijepa u mnoštvo, u kojega je povodu svijest jedinstva i jedinstvenosti kulture toliko oslabljena, da se jedva može očitovati kao iole poželjno životno jedinstvo. Neizbježno se pri takvoj mjeri rascjepkanosti remeti potrebna ravnoteža bistvene inače saveznosti između kulturne i kolektivne svijesti, slabi njihova međusobna povezanost, do koje prirodno stoji očekivano sažimanje raznolikih kulturnih funkcija i kulturnih tvorbi u razmjerno stalnu neku cjelinu. Ako naime u zasebnih kulturnih funkcija i živi tendencija, da se u neku ruku emancipiraju i slobodno razvijaju prema osobitoj svojoj bistvenoj zakonitosti, mogu se ipak pojaviti neželjeni posljedici, ako bi takva neka autonomija dosegla granicu, s koje će nijekati razmjernu međusobnu upućenost kulturnih područja, ugroziti tako jedinstvo skupnosti kulture i prijetiti unutrašnjim rasulom određena duhovna svijeta.

Ne će možda biti preko mjere, ustvrdi li se, da sadašnja kultura Zapada stoji nekako na rubu slične situacije. Jer takvo je mnoštvo, pogledom na koje pripadne mu veličine ne iskazuju više međusobnu snošljivost bistveno u primjerenu skladu povezanih članova određene mnogolikosti, na vidiku, gdje se primjena tehničkih sredstava ili određeni načini privredne djelatnosti ne daju pravo dovesti u sklad s etičkim nazorima, kad se shvaćanja morala više ne prilagođuju prohtjevima, koji proistječu iz određenih opstojnih ili nuždnom iskrsljih društvenih odnosa, kad se vjerski sadržaji osjetljivo razilaze sa znanstvenim predmnivama, kad umjetnost gubi živu usrdnost i zastranjuje u svom odnosu prema čovjeku i životu, kad, ukratko, ljestvica vrednota izaziva sumnje pogledom na izvjestan njezin poredak i čovjek stane kolebat, gdje stoji pred

zadaćom, da vrijednosti ostvari i gdje treba da riješi pitanje, kako da se toga prihvati.

I nagomilano je mnoštvo dobara razvita kulturnog sustava pri takvoj situaciji u vidljivu kontrastu s ne rijetkim nedostatkom sposobnosti da se visoke vrednote intenzivno dožive, u kontrastu također sa sve jasnijom svijesti, da ta kultura gubi sve više središnji neki smisao.

Gdje tako u procesu diferencijacije, u kojemu se kao ekstreman slučaj nadaje specijalizacija razvita preko mjere, ne iskrsava živ djelovan osnovni smisao, koji će prožimati i u jedinstvo sapinjati kulturnu djelatnost ljudsku, tamo će kultura lako dospjeti u nelagodno stanje krize. U takvu naime slučaju slabi na posljetku do nemoći zajednica namjerenja, koja je zvana da stvara kulturu i koja je snagom razmjerno jedinstvene duhovnosti, što je podržava, veže i nosi, sposobna da tu kulturu sved nanovo u jezgri oplodi, zajednica, bez koje i ne može biti kulturna života, kojemu je ona i nuždan osnov i nezamjenljiv izvor već time, što je jedino u njezinu krilu moguće odgajanje, po kojemu se doživljavanje vrijednosti duha i života prenosi od pokoljenja na pokoljenje te tako sigura razmjerna trajnost kulturna bivstvovanja. Bespomoćnost, koja se ponajčešće pojavljuje u slučaju, gdje bi trebalo raspletati i rješavati svojevrсна pitanja i odlučne zapletaje, što proizlaze iz mogućnosti naznačena kulturna stanja i primjerene mu civilizacije, može da bude dovoljno jasnim simptomom. A kritično se stanje može napose utvrditi ondje, gdje zajednica, koja ima promicati kulturu i određivati kulturnome procesu osnovno njegovo usmjerenje, biva nesigurnom ili nesložnom pogledom na priznavanje i uvažavanje one nenadomjestive konkretnim kulturnim djelima nadređene jedinstvene ideje, do koje na posljetku stoji, hoće li se objektivne tvorbe, koliko ostvarenje svoje zahvaljuju kulturnim djelatnostima s različitim izvora i različite vrste, izgrađivati u tolikoj međusobnoj njihovoj snošljivosti, da bi se prema vrijednosnoj svojoj sadržini mogle doživljavati u razmjernoj nekoj skladnosti i biti primjerene životnome jedinstvu kulture. Kako se međutim može kultura održati samo kao sinergična cjelina, u kojoj se organski ujedinjuju različite funkcije, pa se i može primjereno razvijati tek kao sindinamičan pogon, ne može biti sumnje, da kulturni proces, koji bi se imao pravilno i nesmetano odvijati, ne će moći ustrajati bez jedinstvene slike svijeta kao putokaza ni bez dominantna nazora o životu: takav je neki opći pogled zvan da djeluje kao kontrolni organ, koji će kulturne napore usmjeravati prema željnu jedinstvu.

Nema sumnje, da može doći, pa i da dolazi do časa, gdje rečenome kontrolnom organu kulture stane nedostajati snage i moći da ispravno i cjelovito vrši svoju funkciju. Orijentacija, što je taj organ daje, može da najednom bude nedovoljna i nemoćna da zadovolji zahtjeve, koji se na nju s pravom mogu i moraju stavljati, pa i ne osposobljava čovjeka da kulturni svoj život usmjeri jednoznačno i mogućim predviđanjem prema osnovnim općim tendencijama, koje taj organ ima da oživljava. Na osnovu samoga danog nekog smjera kulturna diferenciranja, koje i može da vodi tek do povećane mnogolikosti kulturnih interesa i proširene raznolikosti kulturne djelatnosti, ne nada se međutim nikakav element kulturne integracije. No ako se je u povodu takve okolnosti navršilo vrijeme i kulturnopovijesna njihala stanu

mijenjati smjer i moćnost, tada se prema prilikama može u krajnjem slučaju desiti, a i dešava se nešto neobično: dominantan se neki pogled na svijet, odlučan se nazor o životu iza mijene, što se je tokom vremena postupno u dnu događanja pripravljala, naprosto autoritativno nakalamlje, u naglu se gdjekad obratu svom snagom uvodi, određen si socijalni sloj prisvaja pravo i moć da upravlja kulturom, da joj preoblikuje strukturu, preobrazi sadržinu te zauzeto smjeranje zbivanja bilo i silom održi. Jedinstvo se nameće.

Ne da se doista poreći, da su najodlučnije prekretnice životnoga smjera, najutjecajnije preobrazbe ljudskog opstanka i najznatnija nastojanja, da se po nuždi na nov način ostvari kulturno jedinstvo, imali u zametku svoje aktualnosti i na izvoru uspješne svoje djelovnosti silu i prisilu za saveznike. Prolaznije su ili trajnije revolucije značile začetak velikih kultura. Svima je njima bio prvotni cilj, da bezuvjetno odstrane i izluče sve, što se ne bi dalo uvrsti ili što ne bi moglo pristati u novu cjelinu, i uglavnom se ni od kojega sredstva ne zazire. Tako je i razumljivo, ako to ne ide bez žrtava, i one dokazuju sved nanovo, da kultura ne postupa sa čovjekom uvijek u rukavicama.

Moglo bi se, dašto, pitati, ne bi li se odlučna ostvarenja kulturna jedinstva, a tako i novih kulturnih sastava u velikim razmjerima dala, gdje to biva potrebnim, provesti i bez sile i nasilja. Na to se pitanje međutim ne da, čini se, odgovoriti u općenitu smislu, nasumce: Hobbes to poriče. Marxu se za budućnost čini to mogućim.

Mjera, do koje će se primijeniti nasilje, može dakako biti vrlo različita. Osim toga ne mora takva primjena biti u svakome slučaju izravna. A nije ni kazano, da bi sila i nasilje bili jedini ili pače najbolji način da se provede jedinstvo i upravlja kulturnim procesom, ako i ne valja zaboraviti, da kako crkvene i vjerske tako i školske i obrazovne obaveze, koje nipošto nijesu ostavljene na volju pojedincu ili društvu, već se osiguravaju sankcijama, pripadaju naročito uspješnim upravljačima kulture, a prisila tu nije čak ni činjenica, koja bi izazivala čuđenje! Pa ipak, radi se i tu o istome htijenju: treba da se sasvim određeni sadržaji znanja usidre u predaji i ustale u svijesti i pamćenju; da se savjest oblikuje prema uvjerenjima, kojima se daje prednost; da se duh na naročit način i u željenu smjeru obrazuje; imaju se u dušu usaditi osebna namjerenja, zasebna nastojanja i prikladne usmjerenosti volje, a što je drukčije i tome protivno nastojat će se naprotiv mimoći i izlučiti ili pak, koliko bi se to moglo sa stajališta htjeta upravljanja činiti preporučljivim i mogućim, pravodobno iskorijeniti. Bilo, što se tiče vrednota, sve i dostupno, ipak nije dana sloboda, da se sve u svako doba i svagdje, na svakome mjestu ujedno i ostvari.

Nije ovdje mjesto ni prilika, gdje bi se dalo odlučiti, koliko li se može raspravljati o svrhovitosti, opravdanju, značenju i potrebi ili nuždi takve prisile. Stajat će to do osnovna postavka prema kulturi uopće, a čovjeku napose. I upravo prema tome, kako li će se shvaćati čovjek, ne mora postavak prema kulturi biti svagda i svagdje skroz prijateljski. Bilo je, pa i ima, kako je poznato, postavaka, ispred svega vjerskih, kao što su to pretežito neka razdoblja kršćanstva ili stalni smjerovi budizma, prema kojima je samo oštro ograđena religiozna kultura opravdana i prihvatljiva, pa se u takvih vjerskih struja i može utvrditi upravo neprijateljsko ili bar skroz nehajno držanje

prema drugim i drukčijim ograncima kulture. Primjereno postavcima takve ili slične vrste bit će i stajalište prema mogućnosti, da se prisiljava na određen način kulturne izgradnje i na očitovanje kulturna života u predodređenim granicama, pa tako i prema kulturnim borbama, koje vidljivije ili pritajenije prate tok povijesnoga događanja..

Stoji li iza primjene sile volja za organizacijom određene kulturne cjeline, kako bi se sazdali i učvrstili temelji za moguć opstanak željene zajednice, koja će imati da se brine oko jedinstva svoje kulture, mora se moć, što će se uteći prisilnim mjerama, moći zacijelo na poslijetku pozvati nekako na vjeru i uvjerenje, hoće li ikako kušati da se iskaže ili bar pričini opravdanom. Ako naime i uveden silom, mora središnji smisao, koji će odrediti i trajno usmjeravati tok kulturnoga bivanja, u nekome vidu i do neke mjere bilo za koga biti uvjerljiv, u nj se bezuvjetno mora na koji bilo način moći vjerovati. Jer ako mogućnik, koji će u službi kulturnoga jedinstva upotrijebiti silu i dati se na prisiljavanje, sam i ne mora biti uvjeren o nužnosti ili vrijednosti načela, koje provodi, dok njegovo pravo posljednje pokretalo može biti i samo održanje vlasti, a ne kulture, ipak stoji na poslijetku bez sumnje do uvjerenih i vjernih pristaša, hoće li se poduzete mjere uspješnom ustrajnošću i provoditi. Unatoč svoj se mogućnosti primjene sile mora temeljni nazor, na koji će se upirati neizbježnim smatrani kulturni i životni poredak, održavati na osnovu uvjerljivosti, na nepokolebljivoj vjeri u nj. Ne bi se inače dalo razumjeti, kako bi se pored još nepropala stara poretka mogla kulturna diferencijacija primjereno odvijati pod gledištem novoga središnjeg smisla. Ni sila ne može na poslijetku opstojati bez vjere. Sila može doduše do neke mjere goniti pokret i smjerenje u određenu pravcu, no samo vjera puna pouzdanja može kulturni proces stvarno nadahnuti životom. A za stariju i udomaćenu kulturu, koja se hoće izgrađivati i u svojoj osebnosti održati na širokoj vlastitoj predaji, vrijedi to sasvim naročito. Tako bi se i ona jezgra neke kulture, koja je napose karakterizira u njezinu smjerenju te joj sigura razmjerno jedinstvo i kontinuitet, dala uvidjeti u onome, u čemu je doista usidreno posljednje bezuvjetno pouzdanje čovjeka, koji kulturu hoće, kulturu doživljava, kulturu ostvaruje.

Hoće li se s rečenim u vezi postaviti pitanje, u što li se kulturni čovjek sadašnjice toliko pouzdaje, da mu to može biti istinski djelovnom središnjom moći, koja će smjeti ovladati njegovom kulturom, ne će zacijelo biti netočno, ako se takav putokaz kulture, kojemu se danas doista gotovo s nekim fanatizmom povjeravaju i Zapad i Istok, misli naći i razumu upravljenu na ono, što je doista ili i samo prividno predodredivo i time stvarno ili i samo prividno savladivo, a koji je razum stoga gotovo sav i zapleten u sam logički račun, u logičko kalkuliranje. Ne da se doista previdjeti, da je razum, koji računa i proračunava, kao nikada prije odskočna daska kulturna procesa, najodlučnija smjernica njegovoga, koja ne obilježava samo duh Evrope, gdje joj je izvor. Kulturni je proces, što ga ona usmjerava, u neku ruku osvojio svijet.

Ne će biti teško poduprijeti istaknutu tvrdnju. Bit će dovoljno podsjetiti na određene simptome, ukazati primjerice na osobito značenje, koje se pridaje znanstvenom eksperimentu, zatim statistici, na sve veću sklonost planiranom gospodarstvu, na sve upornije racionaliziranje radnih područja, na intelektu-

aliziranje umjetnosti, razsentimentaliziranje svagdašnjice i iznad svega na cijenu znanosti, u kojoj se rado vidi i kojoj se — često i nekritično — pridaje i priznaje autoritet, koji bi iznad svake sumnje bio uzvišen.

Dulji je razvojni slijed vodio do toga, da se je razum, kako se na posljétku ograničava na ono, što je proračunljivo, pomakao u središte duhovna života, da se je uzdigao do glavnoga vođe kulture, pa čovjek povodeći se njime i pouzdajući se u nj odvažno kuša da opstanak svoj obrazuje pretežno u samim granicama onoga, što se tim razumom i samim njim da svladati. Od vremena, kad je s obzirom na shvaćanje svijeta došao do dominacije nominalistički postavak, kojemu se dala prednost u izgradnji temelja kulture, kreće se duhovno zbivanje nesustalo u susret vidicima, što ih taj postavak otvara, ali ono dospijeva ujedno u sadašnjosti do točke, gdje počinje nekako kolebati, gdje se već nagovještavaju određene promjene njegove usmjerenosti. No s nominalizmom je došao do prevlasti individualizam, a s njime i volja za svladavanjem prirode i vlašću nad njom. Stoga se je sve nehnjniji prema pitanju duševne blagote dao čovjek na istraživanje prirode i navlastito na tehničku primjenu rezultata tog istraživanja te je u povodu toga i dospio do takve mjere industrijalizacije, da su stari poreci života izašli iz ravnoteže, a udomaćeni načini vrednovanja stali kolebati. Kojigod razlozi tome i bili, sadašnjost goni neporečno k sve raširenijoj i upornijoj kolektivizaciji, a s ovoga sve odlučnijega smjerenja opet do utjecajnih gledišta, koja vode k prebacivanju nominalizma u nov realizam, a dalje i do postupna iskršavanja primjerena tome nazora o svijetu, kojega se nicanje ne da više previdjeti, a kojega izgradnju treba sačekati.

Tako se prema tome stanju prikazuje sadašnji položaj kulture u naročitu vidu kao prijelazan, a koji biva vidljivim u povodu borbe odlučnih kulturnih smjerenja o prevlast i na osnovu osobito značajnih promjena u oblikovanju i izgradnji života. Unutrašnja je napetost toga stanja to žešća, što s onih dvaju oprečnih smjerenja proizlaze vrednovanja i ocjenjivanja, po kojima se u središte nastojanja oko njihova oživotvorenja dovode ideje, koje se u bitnosti ne daju zajedno povezane u svoj čistoci i punoci ostvariti. U tome se smislu praktički isključuju. A to su središnje ideje, kojima je naj-snažniji izvor u evropskoj kulturi, ali koje danas daleko preko evropskoga područja zaokupljaju i uznemiruju sav svijet. Te su ideje to značajnije, što današnje kulturno čovječanstvo orijentirajući se upravo prema njima nastoji organizirati život u okviru kulture, koja bi se trebala razvijati kao moguće životno jedinstvo. Radi se tu o ideji slobode s jedne, a jednakosti s druge strane. I jedna i druga između tih ideja može dašto biti mogućim središtem, prema kojemu će se kretati poželjno integriranje i primjereno ujednačivanje razno-vrsnih funkcija i mnogostrukih životnih odnosa u okviru neke kulture. Samo se čini nemogućim, da bi one to mogle biti zajedno te se u izvornome svom smislu očitovati uporedo jednako dominantne. Dominacija će jedne ograđivati nužno drugu i modificirati u tom odnosu nadređenosti i podređenosti njezin smisao i njezino značenje. Tako jednakost, koja će u opsegu i načinu svog ostvarivanja biti ograđena primatom htjete slobode ili sloboda, koja će se po nuždi prilagođavati dominantnome zahtjevu za jednakošću, ne će biti isto po svome pojmu niti će se na isti način i u potpunosti jednakosti ostva-

rivati kao ondje, gdje je jedna ili druga između tih ideja dominantna određujući tok i sadržajnost kulturna smjerenja. Doista, koliko se čini najvišim ciljem i kao takav prihvaća sloboda, ona i stoji u vidnoj točki volje za individualiziranjem, za priznanjem individualnosti i njezine zasebnosti, a gdje se isključiva prednost daje ostvarenju jednakosti, ondje je ona u stvari konačna svrha nastojanja oko kolektiviranja. Tako i hoće individualiziranje s jedne, a kolektiviranje s druge strane biti pogodnim sredstvom da se ostvare pomenute vrijednosne ideje. No one se ne pokrivaju, baš tako, kao što su i individualiziranje i kolektiviranje skroz različna smjerenja u namjeri uzdizanja čovjeka i izgradnje životnih njegovih prilika.

Uistinu se sloboda kao vrhovna vrijednost ne da zamisliti, gdje se ne bi kao moguće smjele pojaviti individualne raznolikosti, i to sve do određenih nejednakosti, koje se bez sile ne bi dale izravnati. Povijest daje u individualistički usmjerenim svojim epohama tome dovoljan dokaz. S druge strane ne može međutim dosljedno nastojanje oko jednakosti trpjeti inače moguće i dopuštene individualne slobode i slobodštine preko određene neke uže mjere, izvan koje bi sloboda mogla ništiti jednakost. Tako stavlja bezuvjetnom nuždom sloboda jednakosti, jednakost slobodi ograde. Bez tih ograda nema i ne može biti ljudskoga životna poretka. Ostvarenje slobode stoji u slučaju dominantna položaja ideje jednakosti pod skroz drugim uvjetima negoli je to ondje, gdje je ona sama izdignuta do vodstva i putokaza kulturnopovijesna događanja. Isto vrijedi i obrnuto za ostvarenje jednakosti. Značenje se tih ideja i mogućnost njihova ostvarenja mijenja nužno prema međusobnu njihovu odnosu u konkretnome slučaju. To je uostalom i razumljivo, dok se ove nejednake mogućnosti uzbiljavaju na temelju različite strukture njihove podgradnje. Stoga i ne može biti drukčije, nego da cijena tih ideja, koje se svaka sa svoje strane pojavljuju kao neko najviše dobro, mora jednako u različitim prilikama međusobna njihova odnosa biti skroz različita. Tako je i razlika oblikovanja i izgradnje života u vidu jedne ili druge između tih vrijednosnih ideja izdignutih na visinu središnjih smjernica toliko korjenita i moćna, da one, koji su bezuvjetno uvjereni u nadmoćnu vrijednost ideje jednakosti kao osnovne smjernice kolektivističkoga postavka načelno razdvaja od onih, koji daju prednost individualistički shvaćenom principu slobode, pa to svakako beskrajno otežava i njihovo međusobno razumijevanje, koliko ga prema okolnostima uopće sasvim ne isključuje. Protivština, koja je tu očita prepreka istinskoj i doista svrhovitoj trajnoj ljudskoj suradnji, toliko zna biti duboka, da pogađa bistvenu jezgru čovjeka. Ne treba se tome ni čuditi: etos se slobode s onim jednakosti ne pokriva.

Razmimoilaženje se, do kojega vodi naznačena opreka, očituje na svim područjima kulture. Ono se proteže prirodno i na dalje ideje, koje se priključuju onim središnjim idejama usmjeravajući kulturu i tvoreći s njima sinergičnu neku skupnost. Stoga i iskršava odlučan prijelom u toj kulturi, prijelom, koji ne će biti neshvatljiv u vremenima, u kojima se već snažno počinje osjećati promjena smjera u kretanju dvojnoga njihala povijesnoga zbivanja, no koji je prijelom ipak i potresan, gdje ljude, koliko su kulturna bića, razdvaja u najdubljim, najusrdnijim odlukama, koje se tiču njihova najzajedničkijeg čovječstva. Ta se okolnost neobično značajna po zapadnu kulturu sadašnjosti

očituje međutim najizrazitije i najosjetljivije, gdje se oni, koji znaju za mogućnost vjerovanja, kao i oni, koji vjeruju samo u nužnost saznanja, bezuvjetno i konačno odlučuju za posljednju i najvišu smjernicu svoga života. Tu se razdvajaju duše u najdubljoj svojoj srči.

Kako onaj, koji vjeruje jedino u ovozemstvo, koliko je samo uistinu vjerovan, tako je i onaj, koji pogled svoj vjerujući upravlja prema transcendentnosti, stavljen pred beskonačan život, kojemu su i jedan i drugi neizbježno zaduženi.

Vjernik, koji živi u svijesti obveze prema transcendentnome svijetu, sluti u vječnosti svoj spas te stoga vidi u prolaznome skup zadataka, koji se jednoznačno određuje prema nekoj najvišoj, po njegovoj vjeri bezuvjetnoj, svim ljudima zajedničkoj svrsi, a koji opstanku njegovu doznaju primjereno mjesto, utvrđuje smjer životnoga mu puta te ga naposljed zna i obdariti unutrašnjim mirom.

Vjernik se ovozemskoga života pouzdaje u trajnost opstanka, koji se sved obnavlja slijedom pokoljenja, pa nalazi smisao svoga života u budućnosti, koja je njemu samome doduše nedostižna, no koju, kako vjerujući pretpostavlja, može i smije da predoblikuje na sreću čovječanstva koje nadolazi, što i treba da čini zalazući se svim svojim bićem.

U jednoga će kao i u drugoga biti zacijelo ljubav, koja pri određenju zadaće života na posljetku još dolazi do riječi suodlučujući o svrsi i smislu života.

Čovjek međutim, koji se upire samo na znanje te se pouzdaje jedino u razum, koji mjeri i računa, ne može i ne će da zagleda iza zavjese, ispred koje stoji smrt ostavljajući mu da izmjeri i proračuna samo jedno — sved ponavljen neuspjeh i konačan slom.

EIN BLICK AUF KULTURGESCHICHTLICHE TENDENZEN

ZUSAMMENFASSUNG

Das Kulturgefüge ist als dynamische Erscheinung aufzufassen, die durch innere Spannungen zur Entfaltung gelangt. So schwankt der Kulturprozess beständig zwischen gegensätzlichen und doch wieder aneinander angewiesenen Lebensmächten, die an Intensität, Tiefe, Reichweite, Bedeutung von Epoche zu Epoche zu- wie auch abnehmen können. Stellt man sich solches An- und Abschwellen bildlich als Gang nach Pendelart vor, so kann der Fortlauf der Kultur eigentlich als Doppelpendelbewegung betrachtet werden. Ist nämlich eine Kulturtendenz aktuell, ist sie für Richtung und Verlauf des Geschehens entscheidend, so lebt die von ihr verdrängte dennoch untergründig weiter, bis nicht einmal ihre Zeit gekommen ist, wo sie die Vorherrschaft antritt.

Der Gang der europäischen Kultur weist auf einige solcher Tendenzen hin, die dies eindrucksvoll zur Schau tragen. Als bedeutsames Beispiel kann etwa die Spannung zwischen Glauben und Wissen dienen. Eine der Wendungen ereignete sich so in dieser Hinsicht im antiken Griechenland des V. vorchristlichen Jahrhunderts, als der Inhalt des alten Glaubens durch die aktuell gewordenen Wissenstendenzen in einem länger währenden Prozess stufenweise um seine Überzeugungskraft gebracht wurde. Während die philosophischen und wissenschaftlichen Bestrebungen immer mehr an Aktualität und Schärfe gewannen, kommen auch schon neue Glaubensantriebe auf, die untergründig wirksam werden, bis sie nach relativ grösserer Zeitspanne in den ersten nachchristlichen Jahrhunderten das vorherrschende Interesse gefangen nehmen und nun die wissenschaftlichen Bestrebungen in den Hintergrund rücken lassen. Dieses Hinstreben zu einer ausdrücklichen Glaubenskultur erreicht seinen Höhepunkt zu Anfang des VI. Jahrhunderts, um nach einer gewissen Dauer des durch hervortretende Gegenströmungen hervorgerufenen Abschwächens im XIV. Jahrhundert der Neigung zu einer ausdrücklichen Wissenskultur den Vorrang nicht mehr strittig machen zu können. Diese veränderte Lage leitet der aktuell gewordene mittelalterliche Nominalismus ein, mit dem der innerlich veränderte Mensch sich wieder der Forschung zuneigt, was im Bunde mit dem Willen zur Natur- und auch Menschenbeherrschung andauernd im Steigen bis zur heutigen Vorherrschaft des wissenschaftlichen Interesses gegenüber den Glaubensüberzeugungen führt. Dennoch bleibt auch gegenwärtig die Spannung lebendig.

Man kann dies sogar auf rein theoretischem Gebiet feststellen. Selbst innerhalb derselben Richtungen kann man bei verschiedenen Vertretern schärfste Gegensätze in dieser Hinsicht finden. So in der phänomenologisch gerichteten Philosophie, im Existenzialismus, selbst im Bereich naturphilosophischer Anschauungen, wo mit der Glaubenshaltung entschieden auseinandergelagerte wie auch übereinstimmende Stellungnahmen anzutreffen sind.

Für andere in Spannung stehende, die europäische Kultur kennzeichnende Gegensätzlichkeiten gilt gleiches. So mag an den mittelalterlichen Universalienstreit erinnert werden, hinter welchem gleichfalls das Spannungsverhältnis zwischen Kollektiv- und Individualitätskultur steht. So kommt es nach einer relativ langen Epoche der im Sinn des Realismus organisierten Welt zu ihrer stufenweisen Auflösung durch ein immer stärkeres Vordringen nominalistisch unterbauter Gesinnung mit allen die Gesamtlage der Kultur betreffenden Folgen. Immerhin sind in der Gegenwart bereits wieder geistige Haltungen zu vermerken, die sich, wie etwa die moderne Phänomenologie oder die Ontologie, auf antinomialistische Grundlagen stützen. Ähnlich brachte es die Vorherrschaft nominalistischer Einstellung zu einer mächtigen Epoche fortschreitender Individualisierung, die jedoch in der Gegenwart seit geraumerer Zeit in Kollektivierungstendenzen offenkundig umzuschlagen beginnt.

Es lassen schon die vorgebrachten Gegensätzlichkeiten ersehen, dass sich die Kulturgegenwart als Zeit der Wende mit scharf hervorgehobenem Zwiespalt erweist. Auch ist eine Überbrückung oder Überwindung dieses Zwiespalts der heutigen Kulturlage gemäss nicht abzusehen. Es fehlt ein letztes übergeordnetes vereinheitlichendes Prinzip. Wohl sind sowohl Freiheit wie Gleichheit der europäischen Kultur angestammte einheitsstiftende Ideen, insofern sie als allgemeinste und höchste richtungweisende Ziele den Zentral-sinn einer Kultur bedeuten und den entsprechenden Prozess bestimmen können. Gerade da aber kommt der tiefe innere Riss nicht nur der europäischen Kultur krass zum Vorschein, denn das Ethos der Freiheit deckt sich mit jenem der Gleichheit nicht. So trennen eben diese Ideen die gegenwärtige Kulturwelt in die auf Freiheit Nachdruck legende individualistische und jene kollektivistische, die die Idee der Gleichheit zum höchsten zu verwirklichenden Endziel der Kulturmenschheit erhebt.

Es zeigt sich so, dass gerade die Gegenwarts-lage der Kultur bereits eine innere Mannigfaltigkeit aufweist, die einer solchen entschieden vorherrschenden gemeinsamen Zentralidee entbehrt, unter der sie als Lebenseinheit zusammengefasst werden könnte.